

## Ősi temetkezés emléke a permi nyelvekben

HARVA-HOLMBERG írja „Die Religion der Tscheremissen“ c. munkájában, hogy a mezei és a hegyi marik a halott koporsója oldalába kis négyszögletes „ablakot“ (*törza*) vágnak, hogy a halott „szobájában“ (*pört*) világos legyen, s ezen keresztül mindent láthasson, ami körülötte történik. Sőt a kazáni mezei-cseremiszek két ablakot is szoktak a koporsó mindkét oldalán bevágni, melyet a gazdagok néha be is üvegeztek. A koporsókészítő munkája megkezdésekor azt mondja: „Most készítek neked s z o b á t, ne haragudj, ha nem tetszik neked!“ (16. l.)

KARJALAINEN szerint a messze északon lakó chantik néha a holttestet a földön egy fából ácsolt sírkunyhóba helyezik. A manysik alacsony csúrszerű építményt emelnek a sír fölé, s az oldalfalba ablakot illesztenek, sőt faragott díszeket és keresztet is alkalmaznak. A szurguti chantiknál a nyugati oromfalán van kis ablaknyílás (Die Religion der Jugra-Völker I, 109—110).

Mindez arra vall, hogy e népek felfogása szerint a halottak a másvilágon a földihez hasonló életet élnek, a koporsó tehát az ő házuk, lakásuk. Ennek a felfogásnak emlékét őrizte meg a komi V VU S Peč L Le I U P *gort* szó, melynek jelentése 'Haus, Heim' (VU), '(Eltern)haus' (Le), 'Haus' (U P), 'Wohnung' (VU P); 'Wohnort' (VU), 'Heimat, Geburtsort' (U), azonban 'koporsó, Sarg' jelentése is van a V VU S Peč L Le I U nyelvjárásban. Vö. még V *gu-gort* 'Grab mit dem Sarg' (WICHMANN—UOTILA). A *gort* szónak e kettős jelentésére már NALIMOV rámutatott (l. HARVA—HOLMBERG: Permalaišten uskonto 19). A megfelelő udmurt *gurt*-nak azonban csak 'lakás, lakóhely; falu' jelentése van.

A komiban van még egy 'ház' jelentésű szó: V S Peč L Le U *ker-ka*, VU S *ter-ka*, I *ker-ka*, P *ker-ku* 'Haus, Wohnhaus, Stube' (V S Peč U VU I P), 'Stube, Haus mit einem Zimmer' (L Le) (WICHMANN—UOTILA); OP *kér-ku*, *kör-ku* 'Haus, Wohnstube' (GENETZ 12). Megfelelője az udmurt *kor-ka* (*kor-ka*) 'Haus, Stube' (WICHMANN), 'ház, de különösen (a nyári lakásul szolgáló *kwa*-sátorral szemben) a kemencével ellátott téli lakás' (MUNKÁCSI). Ez összetett szó, melynek előtagja az udmurt *kor*, komi V S Peč L U P *ker*, I *ker* 'gerenda' szó. Utótagja megvan még az udmurt K *kuno-ka*, S *kuno-kwa* 'fogadó, szálló, vendégház' (*kuno* 'vendég') (MUNKÁCSI), G *kunoka*, J *kunokua* (WICHMANN), S *gid-kuaž*, *gid'-ka-až*, K *gid'k'-až* (MUNKÁCSI), J *gid'-kuaž* 'Hof' (WICHMANN) (S *gid*, K J *gid'* 'ól, istálló, az udvarnak az a része, melyben a marhát tartják' MUNKÁCSI); *vuko* (*vu-ko*) 'vízi-malom' (*vu* 'víz'), komi V S Peč L Le I *vit's-ko*, U *vit's-ke*, P *vit's-ku* 'Kirche' (V S L U P *vid'ž*, I *vid'ž* 'die Fasten') (WICHMANN—UOTILA) szóban, s azonos az udmurt S *kua*, K G *kuala* (MUNKÁCSI), G J *kua*, *kuala*, J *kuâu* (WICHMANN) 'az udmurt nyári sátor, melynek közepén a tűzhely s a fölötte csüngő katlan, az ajtóval szembeeső oldalán pedig a házi fetisek vannak elhelyezve', komi L Le I U *kola* 'Wald- od. Wiesenhütte (für Jäger und Mäher ;

aus Holz, das Dach aus Baum- und Birkenrinde; in der Mitte der Herd, auf dessen beiden Seiten man mit den Füßen nach dem Feuer schläft; keine Bänke und Pritschen) (L), 'Wiesenhütte' (Le), 'Zelt aus Schindeln (bei den Jägern), eine Art Zelt (oft unserem Stangenzelt ähnlich) vor der Badestube' (I), 'Schmiede' (U); V *jen-kola*, VU *jen-kela* 'Welt (V VU S Peč L Le U P *jen*, I *jen* 'Gott; Heiligenbild; Himmel').<sup>1</sup>

Az udmurt *kor-ka* 'ház' szónak sem MUNKÁCSI szótárában nincs 'koporsó' jelentése, sem WICHMANN Chrestomatiájának szójegyzékében. Azonban MUNKÁCSI nemrég megjelent népköltési gyűjteményének szarapuli szövegeiben megvan, pl.: *kor-ka leštini kulä* 'man muss einen Sarg machen' (MSFOu. CII, 82). A jegyzet szerint itt a 'ház'-nak 'koporsó' jelentése euphemisticus kifejezés, de a fent kifejtettek ennek ellentmondanak.

Ugyanebben a nyelvjárásban a *gid-kyä* 'Häuschen, Hofhaus' szónak is van 'koporsó' jelentése: *milam ud-murt kulä-kä, iska-vijnossä ött šasa* „*gid-kyä*“ *lešto* 'wenn ein Wotjake bei uns stirbt, ruft man seine Nachbarn zusammen und verfertigt einen Sarg' (42); *gid-kyä leštäm selepsä* 'die abgefallenen (eig. gemachten) Späne des Sarges' (43); *gid-ä-kyä zä biästäm-berä* 'nachdem man seinen Sarg gänzlich verfertigt hat' (42); *kuläm murtä gid-ä-kyä la z* „*tahi korkad pirtiskom ini*“... *šusa pono* 'den Toten legt man mit folgenden Worten in den Sarg: „Siehe, wir fahren dich nun in dein Haus hinein“ (42). Ebben a mondatban az az érdekes, hogy a halottnak azt mondják, hogy a házába viszik.

BEKE ÖDÖN

<sup>1</sup> Azonos a magyar *ház*, chanti *χòt*, *k'at'*, mari *kudâ*, mordv. *kud*, *kudo*, finn *kota*, lapp N. *coopti*, S. *kōeote* szóval.

## A chantik régi pénzszámításáról

Ismeretes, hogy több kelet európai és ázsiai nép pénzegysége a mókusbőr volt, ami egy ezüstkopékának felelt meg, tehát az ezüstrubel századrészenek. Így a chanti (PAASONEN) K. *tânkz*, (KARJALAINEN—TOIVONEN) DN. *tâncz*, Fil. *tâncz*, Ts. *tânkz*, Tš. Kr. *tânkz* 'Eichhorn; Kopeke' (DN. Fil. Ts. Tš.), 'Kopeke' (Kr.).

Ez a számítás azonban még a mult század elején, a napoleoni háborúk előtt volt meg, mert ez a háború alapjában megrázta a cári Oroszország nemzetgazdaságát. Az asszignaták (papírrubel) kibocsátásával a papírpénz árfolyama állandóan esett, úgyhogy egy ezüst rubel később körülbelül négy asszignatának felelt meg (l. NyK. LII, 294). A mókusvalutában egy kopéka  $3\frac{1}{2}$  mókusbőr, 2 kopéka 7 mókusbőr lett. Ezt a számítási rendszert alkalmazták egyes népek olyan esetben is, amikor nem mókusbőrrel számoltak, így pl. a csuvasban, a mongolban, sőt az orosz népnyelvben is.

Bár a chantiban, mint fönt láttuk, a 'mókus' szónak 'kopéka' jelentése is van, ebben a számításrendszerben a 'mókus' szó az eddigi adatok szerint nem szerepel, mégis van rá bizonyítékunk, hogy a chantiknál is megvolt ez a számításmód. Így Trj. *Āp'ət̄ ieuŋ uŋχ* '20 kopéka' (*Āp'ət̄* 'hét', *ieuŋ* 'tíz', tehát hetven'), *sət̄ uŋχ uŋχ* '30 kopéka' (*sət̄* 'száz', *uŋχ* 'öt', *uŋχ* 'Metall, Geld') (azaz 105), *sət̄ Āp'ət̄ ieuŋ uŋχ uŋχ* '50 kopéka' (azaz 175). (Más nyelvek az 50 kopékát nem 175-tel fejezik ki, hanem félrubelnek mondják.)

A rubel számítása is hasonló módon történik. Pl. Trj. *Ķōām tšāvit̄ uŋχ ieuŋ* '1 ezüstrubel' (tkp. 3 rubel 50 kopéka), (Trj. *tšāvit̄* 'papírrubel, 35 kopéka', az asszignaták idején használt régi név; Kam. *tšōigt̄*, tš. *uŋχ* 'a pénz titkos neve, uo. 925); Trj. *Āp'ət̄ tšāvit̄* '2 ezüstrubel' (tkp. '7 rubel'); *ieuŋ tšāvit̄ uŋχ ieuŋ* '3 ezüstrubel' (tkp. 10 rubel 50 kopéka); *ieuŋ ōrət̄ k'ā Āp'ət̄ tšāvit̄ uŋχ ieuŋ* '5 ezüstrubel' (tkp. '17 rubel 50 kopéka') (KARJALAINEN—TOIVONEN, 209).

BEKE ÖDÖN

## Szómagyarázatok

### Fülke

A CzF. szerint a *fülke* jelentése: 1. vakablak; 2. nagyobb üreg, mely a terem vagy szoba falába mélyebben benyúlik, s melyben egy ágy elfér. Alcoven. BALLAGI Magyar-német szótára szerint „Nische, Blende; Brandbogen”. Az EtSz. szerint „vakablak, kisebb bemélyedés a szoba falában, ahol egyet mást tartani lehet”, ’telefonfülke, választófülke, vásárcsarnoki árusítóhely, vasúti és hajófülke. Nem említi azonban az EtSz. mai általános jelentését: ’nagyobb szoba melletti kis oldalszoba, amelybe csak a nagyobb szobából van többnyire bejárat’.

A népnyelvben egyéb jelentései is vannak: 1. *fülke, filke, fúke, fike* ’vakablak’ (Baranya m., Borsod m., Nógrád m.); 2. *fülke* ’zug, zugoly (a szobában)’ (Felsőcsallóköz); ’kemence melletti hely, ahol gyömbért mit tartanak’ (Gömör m. MTsz.); 3. ’bolthajtás a sírban a koporsó számára (Nyr. IV, 173); *fülkeajtó* ’az ajtófélben v. a falban bevágott rejtkehelynek ajtaja’ (Gömör m. Nyr. XVII, 132).

Az EtSz. szerint a szóra az első adat Márton József 1811-ben megjelent szótárában található. Kicsinyítőképzős *fülykéske* alakja már 1649-ben megvan Geleji Katonánál: szokás tehát, hogy a ’meg-maradott ostyának... tartatására való *fülykéske* tsináltassék, mellyet ők ciboriumnak hívnak (NyUSz. 464).

Alapszava a *fül*, melyet az EtSz. és a MTsz. a testrészt jelentő *fül* szóval azonosnak tart, de az EtSz. óvatosságból mégis külön címszó alatt tárgyal. Ennek a *fül*-nek magában is van ’vakablak-forma mélyedés (pajta, kamara, szoba falában)’ jelentése Zala m. Türrén. Összetételben: *ajtó-fül* ’fülke, üreg’ (Nyr. XVII, 132), *fülaajtó* ’az ajtófélben v. a falban bevágott rejtkehelynek ajtaja’ (Gömör m. Nyr. XVII, 132). Az utóbbi már Calepinusnál (1585) előfordul: *posticum* — *Fwl ayto*. Innen MA: *Posticum*: *Fülayto*. *Belső ayto*.

A *fül* testrésznévnek ebben a jelentésben való használatának magyarázata nem szorul az EtSz. hosszas fejtegetéseire. Egyszerűen abban áll az átvitel, hogy a *fül* a fejnek oldalt lévő kisebb része. Ezt a jelentésfejlődést megérősíti a komi V S L U P *peles*, V *peles*, I *peles*, P *pele-s* ’Ecke, Winkel’ szó, amely a V S Peč L Le U P *peł*, I *peł* ’fül’ származéka. Vö. még a finnben: *sillan korva* ’die Stelle neben od. am Ende der Brücke’, *kosken korvalla* ’an der Seite des Wasserfalls’, *tien korvalla* ’am Wege’, *tuuli on pohjan korvalla* ’der Wind ist nördlich’, *pohjan-korvainen tuuli* ’nördlicher Wind’, *korvallinen* ’angrenzend, nahe wohnend’, *korvasella* (nom. *korvanen*) ’neben, an der Seite’, *korvas* ’die nahe befindliche Stelle’, *olla virran korvaksilla* ’an der Seite des Stroms sein’ (*korva* ’fül’) (ERWAST).

## Gyógyít, gyógyul

Már rég tudjuk, hogy e két ige azonos a *javít, javul* szóval, azzal a különbséggel, hogy az utóbbiak a *jó* szó, az előbbieket ennek a melléknévnek *-g* képzős alakjának, a *jóg*-nak a származékai. A nyelvújítók ezt a *jóg* szót használták fel *jog* alakban a német 'Recht' fogalmára, mivel a régi nyelvben a *jóg* szó, amit a régi nyelvmélekekben *jog* alakban írva találtak, a *jobb kéz* 'die rechte Hand, die Rechte' kifejezője volt. Hogy a *gyógyít, gyógyul*, mint már BUDENZ is felismerte, nem a *javít, javul* hangváltozata, hanem a *jóg* származéka, bizonyítják a következő adatok: *gyogeytas* (DomK. 83), *gyogét* (Decsi 288), *giogít* (Fél: Bibl. 5, Vás: CanCant. 685, 687), *gyógul* (Helt: ÚJT. 16. Magy: Nád. 46), *yogeyth* (KulesK. 64, Komj: SzPál. 172), *iogit* (Szék: Zsolt. 58, 184), *iogolas* (BécsiK. 28), *yogyul* (EhrK. 126), *iogiul* (Szék: Krón. 19.) NySz., *megjogwlnakh, megjogulnak, megjogulok, megjogula* (SermDom.). A rozsnyóvidéki *jódul, meg-jódul*, a rozsnyói *még-jaódul* nyilván a *gyógyul*, ill. *jógyul* változata, melyben a *-d- gy-*ből fejlődött.

Azonban a *jó* szóból is alakult 'gyógyít, gyógyul' jelentésű ige. A régi nyelvből csak egy adatot közöl a NySz.: A keze *meg iaula*: manus ejus restituta est sanitati (Helt: UT c7). A Székelyföldön azonban ma is általános ez a jelentés, pl. *gyavit, gyavitt, gyovit, jávitt* (Brassó m., Hétfalu) 'verbessern; heilen', *meg-gyavit, meg-gyovit* (MTsz., WICHMANN), *meg-d' jávit* 'heilen, gesund machen' (WICHMANN: Wörterb. des ung. Moldauer Nordcsángó- und des Hétfaluer Csángódiaktes); *gyavul, gyavúl, föl-gyavul, még-gyavul* (MTsz.), *meg-jávuul* 'besser werden, genesen' (Brassó m. Hétfalu), *meg-d' jávül, -d' jávül* 'genesen, gesund werden' (WICHMANN, moldvai északcsángó); *d' jávithátatlánn* 'gyógyíthatatlan, unheilbar'.

Kétségtelenül a *jó* származéka a *jós* is, amelyet először MA szótározott, de csak 'Magus, Saga, Incantatrix, Incantatrix, Pytho, Divinus, Vates' jelentéssel (ezeket Calepinus még *bűbájos*-nak mondja), de a Rábapatonán följegyezték a *jós*-nak 'parasztorvos' jelentését (Nyr. XLVIII, 80, LX, 243), s kétségtelen, hogy ennek csak hangváltozata a csak a népnyelvben följegyzett *javas, javos, jovas, gyovas, jovasasszony* (Nyr. XXXI, 528, LXVIII, 30), melyet már KRESZNERICS, IPOLYI, CzF. és BUDENZ a *jó* származékának tartott.

Természetesen a *gyógyul, gyógyít, javas, jós* szónak a *jó*-val való kapcsolata a nyelvérzékben nincs meg, éppúgy, mint a finn *parata, parantua* 'genesen, sich (von einer Krankheit) erholen; heilen'; *parantaa* 'heilen, kurieren' ígének, amely a *paras* 'legjobb', *parempi* 'jobb' elveszett alapszavából származik.

Megvan azonban a szó a mariban: P B M *poro*, UP *pò-râ*, UJ CÜ CK Č *puro*, JT *pu-r(o)*, U (WICHM.) JO K *pù-râ*, V *pù-ro* 'jó' (WICHM. szerint 'gesund' is).

Származéka: P B M UP *porema-m*, UJ CÜ Č *parema-m*, JT *pare-mam*, JO V K *pare-mäm* 'meggyógyul'; B M UP *poremd-e-m*, UJ CÜ CK Č *paremd-e-m* JT *pare-mdam*, K *pare-mdäm* 'gyógyít'.

Az első szótág magánhangzója itt is arra vall, hogy a nyelvjárások egy részében az alapszóval való kapcsolat teljesen elhomályosult. Sőt a származékokban jelentéskülönödés is ment végbe, mert némelyik nyelvjárásban az alapszó mai alakjából származó ígének más a jelentése: UP *porema-m*, JT *pare-mam*, K *pare-mäm* 'kibékül, megbékül, megbékél' (UP JT K), 'jó lesz' (JO K RAMST.); UP *poremd-e-m*, JT *pare-mvem*, K *pare-mdem* 'megbékít, kibékít' (UP JT), 'moralisch bessern' (K RAMST.).

Az alapszóval való kapcsolat érezhető a következő nyelvekben : udmurt (MUNK.) *bur* 'jó : S K *burmi*- 'meggyógyul, felüdül' ; *burmit*- 'gyógyít'.

komi (WICHM.—UOTILA) V S Peč L I P *bur* 'gut' : V S L *burdni*, I *bürdni*, U *burdnis* 'genesen, gesund werden' ; U *burđem* 'geheilte Wunde' ; I *burmini* 'tulla hyväksi, parantua ; gut od. besser werden' ; V S L *burđedni*, I *burdedni*, U *burđednis* 'gesund machen, heilen'.

chanti (KARJ.—TOIV.) DN Koš Fil Ts Sogom Tš Kr Vj *iam*, V VK Vart Likr Mj Trj *iam*, Ni *iām*, *im*, Kaz *iām*, O *iam* 'gut' (167) : DN *iamattapā*, *iamattaptanā* 'heilen, zuwachsen lassen (eine Wunde)', Ts *iamattadā* 'heilen, bessern, ganz gesund machen (z. B. eine Wunde)', Kr *iamattatā* 'heilen (eine Wunde)', *iamattaptatā* 'heilen, gesund machen', V *iamattatā* 'heilen (tr.)', Vj *iamal't'ā* 'heilen (tr. eine Wunde)', Ni *iāmalt'ā*, Kaz *iāmalt'i*, O *iāmalt'ā* 'heilen (eine Wunde, einen Kranken)'.

Maga a jó melléknév is jelentheti azt, hogy 'egészséges', ebben a kifejezésben : *jól vagyok, jobban vagyok, jobban lettem* ; pl. Emberke, emberke, iőy elest, *nem iöl vagyok* (Helt : Mes. 364). Az el-múlt napokban erőltlenkedett ; de már *jobban vagyok* (KirBesz. 4) NySz. És mikor azt mondjuk a betegnek : „*Javulást kívánok*“, voltaképp gyógyulást kívánunk neki. Ugyanígy az ellenkezője, *rosszul vagyok, rosszul lettem*, pl. Most is *rosszul vagyok*, már negyed napja nem szünik fejem fájdalma (Bercs : Lev. 284). Tegnap *igen rosszul voltam*, alig verhettem fel magamat (uo. 303) NySz.

A chantiban pedig 'jóvá lenni', 'jóvá tenni' azt jelenti : 'meggyógyulni', 'meggyógyítani', pl. DN *iamā* 'iāpā', Kr *iamā* 'iāpā' 'genesen', V *iamay* 'ias' 'er wurde gesund', Vj. *iamay* 'pittā' 'gesund werden', Trj *iamya* 'iəx' 'er genas', Kaz *iāmā* 'is id.', — Kr *iā-mā* 'e-rtā' 'heilen' (tr.), V *iamay* 'e-ri' 'er wird gesund ; macht gesund', Kaz *iāma* 'e-rt'i' 'parantaa (sairas)' (167—168) ; Kaz *iāmna* 'utll' 'on tervennä', *iāmna* 'iōxt'm' 'tervennä saavuin'.

A manysi a következőképp fejezi ki a gyógyulást és gyógyítást :

É *pus* 'ép, egész' : *pumsi* 'meggyógyul', *pumelti* 'meggyógyít' (MUNK. VNGy. II, 403, 404).

TJ TČ *ilt*-, KU KO VN VS *iält*-, KM *iält*-, P *ielt*-, LU *ielt*-, LO *iält*-, SO *iält*- 'gesund od. geheilt werden' (KANN. Vok. 35), T *ilti* 'föleled, fölgyógyul, fölépül', *nuŋ-ilt*s, KL *nuŋ-jelts* 'fölelöpült, fölgyógyult', *kat-nulmem* 'jel-jelts' 'kezem sebe begyógyult'. MUNK. VNGy. II, 0403 szerint alapszava *jelp* 'friss, ép, romlatlan'. Származékai : KL *nuŋ-jelptaxti* 'felgyógyul' ; T *iltepti*, *ilepti* 'gyógyít', *nuŋ-ilteptilem*, *nuŋ-ileptilem*, KL *nuŋ-elptilem* 'kigyógyítom' ; KL *jelpten* 'pom' 'orvosság' (tk. 'gyógyító fő') ; KL *jelptep* *kum*, T *köles-ilteptep* 'orvos' (0404). MUNKÁCSI az É *jenti* 'fölelöpül, fölgyógyul' igét is idevonja, de mindez teljesen bizonytalan ; vö. magyar *ép* : *fölelöpül* (betegségből). A régi nyelvben erre a jelentésre nincs adatunk, de vö. Az en testemben felseges isten semmi *epege* nintsen (Born : Ének 166) NySz. Viszont az *egészség*, *egészséges* már a régi nyelvben megvan, sőt *egész* alapszavának is megvolt már a régiségben 'egészséges' jelentése, pl. *Egez* barátok es betegek (EhrK. 91). Nem kellő *egezecnec* vruos : non est opus valentibus medicus (MünchK. 29) NySz.

### Halpénz

CzF. a *halpikkely* címszó alatt azt írja : „Rétégesen egymáson fekvő aprópénzalakú héjacskák, melyek a halaknak legtöbb nemeit befödik ; másképp : *halpénz*.“ Azonban nem a *pikkely* ennek az eredeti neve, hanem a *hég*, *hal-hég*,

amely már a régi nyelvben is előfordul. Legrégibb adatunk a Schlägli szójegyzékben van a szóra: scama — *hal he* (olv. halhé, 818). A Gyöngyösi Szótártörredékben: Ascellule. pinne uel squame: *laagj tollak pyhek: uagy hal heyak* (olv. lágy tollak, pihék vagy hal héjak, 2194).<sup>1</sup> A *halpénz* is csak a népnyelvben használatos, így is: *hal pénze*, a MTsz. Zala m. Szepezdről, Baranya m. Csúzáról közli, HERMANN O. sok helyen, a MNGy. 2: 445 szerint Csongrád megyében is. A rokonnyelvek is a 'háj' szóval fejezik ki, pl. mari P B M UJ *kol-šum*, UP *kol-šum*, CK Č *kol-šom*, CŰ *kol-šum*, JT JO *kol-šum*, K *kol-šum* és *kol-sük* (*kol* 'hal', *šum*, stb. 'háj', K *sük* 'szemét'; *háj*'), más nyelvjárásokban *šük* csak 'szemét, hulladék'). A szó megvan a komiban, s más finnugor nyelvben is (I. PAASONEN: Beiträge zur Fugr.-sam. Lautgeschichte 212), a komiban azonban 'Schuppe, Fischschuppe' jelentésén kívül a *šem* szó 'pénz', sőt 'Reichtum' (U) jelentésben is használatos, pl. VU *šemjđ vijim-e* 'van-e pénzed?' U *šema*, I *šemja* 'der Geld hat, reich an Geld'; S L U *šemtem*, I *šemtem* 'der ohne Geld ist' (S L U I), 'arm' (WICHMANN—UOTILA). Udmurt *šem* megfelelőjének azonban csak 'háj, burok, pikkely' jelentése van. A jelentésfejlődés a két nyelvben tehát éppen fordított irányú. A magyarban a *pénz* szó vette fel a 'pikkely' jelentést, a komiban ellenben a *pikkely* jelentésű szót használják 'pénz' jelentésben.

### *Holnap, holval*

Ismeretes, hogy a *holnap* elhomályosult összetétel, melynek utótagja, a *nap* felismerhető. Az első tag magában is megvolt még a régi nyelvben, de csak a ragos *holval*, *hollal* alakban, ez azonban azt jelentette 'reggel' s mint a mai *reggel*, éppúgy lehetett mikor? kérdésre felelő időhatározó, mint nominativus. BRUGMANN „Zu den Wörtern für 'heute', 'gestern', 'morgen' in den indogermanischen Sprachen“ c. munkájában (ism. SCHMIDT JÓZSEF, Nyr. LII, 89) írja, hogy a 'holnap' fogalma igen gyakran fejlődött a 'reggel' (t. i. a mára következő reggel!) fogalmából, pl. ófn. *morgane* 'morgen, holnap', *morgan* 'Morgen, reggel'. Amint láttuk, a *holnap* is eredetileg a *reggel* bekövetkező napot jelentette. A *hol-* előtagnak manysi megfelelője: É *χol* 'reggeli idő (subst.)', *χoli* 'reggel (időhat.)', *χolit*, *χolitän* 'holnap' (MUNKÁCSI: Vog. Nyelvj. 21), KL *kwal-töremt* 'reggeli időben', *kvolt* 'reggel', *kvoltän*, *kvolit* 'holnap' (117), AL *kalti*, *kaltän* 'holnap' (160), K *kvglet kotel* 'holnap' (*kotel* 'nap'), P *kwołt* 'reggel', *kwołtin* 'holnap' (245), T *kul*, AT *kol* 'reggel', T *ti kul* 'ma reggel', AT *kulta* 'reggel', T *kulet*, AT *kolait*, *kolaitqten* 'holnap' (281); TJ TČ *kōl*, KU *kol*, KM *kwal*, KO *kwal*, P *kol*, *kβol*, VS *kβal*, LU *kβal*, LO *kχol*, So *χol* 'morgen' (KANNISTO: Zur Gesch. des Vokalismus 74); chanti Ni *χäťe-uoť*, *χäťll* 'morgen; der morgige Tag', Kaz *χäľe-uoť* 'morgen; morgig (Tag)'; der Morgen, O *χv-ľeuat* (*χäľe-uoť*) 'morgen; der morgige Tag' (KARJALAINEN—TOIVONEN 370); komi S Peč L Le *asıl*, V PJ *asiv*, PK *asiv*, U *asuv*, I *asi* 'Morgen'; U *med-asuv*, I *med-asi* 'morgen' (*med* 'ander(er), zweit(er)'), V S Peč L Le *aski* 'morgen; (V) morgen früh; (V) am Morgen; (V Peč L) am folgenden Morgen, am nächsten Morgen; (V) am nächsten Tag, am folgenden Tag'; V *askias* 'am folgenden Tag'; Peč *askinad* 'am folgenden Morgen'; V S *askinas* 'am (folgenden) Morgen, am folgenden Tag'; udmurt

<sup>1</sup> A népnyelvben is: *halháj* (*hal-hi* Szolnok m. Tiszaroff, *hal haja* Komárom) 'halpikkely' (MTsz.).

(WICHM.) *aski*, (WIED.) *aski* 'morgen', (MUNK.) *askaz* 'másnap, holnap'; finn *huomen* 'reggel, reggeli idő'; holnap, holnapi nap', *huomenna* 'holnap', *huomen-iltana* 'morgen abend'; mari (PAASONEN) *er* 'Morgen', *erla* 'morgen, *erlažâm* 'am nächsten Tage', *erlašâžâm* 'morgen' (< csuv. (PAASONEN) *ir* 'reggel, korán reggel.

Hasonló kifejezések keletkeztek a *tegnap* fogalomra az *este* szóból (t. i. a mai napot megelőző este!). Így már az egyh. szlávban *večero* 'este': *vbčera* 'tegnap'. A komiban V S L I U P *řit* 'Abend', I U P auch: 'am Abend, abends'; udmurt (WICHM.) *džit*, U *žit* 'Abend': komi V S Peč L Le I U *te-řit* 'gestern' (V Peč I U); 'gestern abend' (S L Le); V U *te-řitędž* 'bis gestern'; V U *te-řitšan* 'von gestern an'; S U *te-řitja* 'von gestern abend' (S); 'gestrig' (U); az előtagban lévő *te* elemet UOTILA a komi V S *tj*, udm. *tu* 'amaz' szóval veti össze, tehát *te-řit* 'tegnap' tk. azt jelenti: 'az az este, azon az estén'.

### Mennyei kecske

Zrinyi Fantasia poetica c. költeményében használja a *mennyei kecske* madárnevet, s ez nem más, mint a közép sárszalonna (*Scolopax gallinago*) neve (l. NÉGYESI, MNy. X, 259). Nevét onnan kapta, mert bégető, mekegésszerű hangja van. Németben is van *Himmelsziege*, *Himmelziege* név, de hasonló nevek más nyelvekben is használatosak, így a rokonyelvekben is, pl. mari *jumân-taya* 'szalonna' (Nyr LVIII, 144, jegyz.), komi V S L *jen-mež*, I *jen-mēž* 'Bekasse, Schnepfe (*Scolopax*) (V), Bekassine, Sumpfschnepfe (*Telmatias gallinago*) (I), wahrsch. id. (die Stimme erinnert an Meckern) (S L)' (V VU S Peč L Le U P *jen*, I *jen* 'Gott', V. S: 'Himmel'; V S Peč L U *mež*, I *mēž* 'Widder, Schafbock') (WICHMANN—UOTILA); udmurt K *in-taka* 'bölömbika, dobosgém, nádi bika (*Ardea stellaris*)' (*in* 'levegő, ég', *taka* 'kos') (MUNK.).

### Mony

Eredeti jelentése 'tojás' volt, s Göcsejben, Keszthely vidékén, Somogy megyében a MTsz. szerint szintén megvan ez a használata, *tyúkmony*, *tikmony* pedig egész Dunántúl, Pozsony megyében, Szlavóniában, Brassó m. Hétfaluban használatos, sőt a *tyúkmony*, *tikmony* általában 'tojás' jelentést vett fel, úgyhogy *lúdttyúkmony*, *lúdtikmony*, *kacsa-*, *réce-*, *verieb-*, *fecske*, *hangyatyúkmony*-t is mondanak. De már régi a *mony* szónak 'Hode' jelentése is. Ugyanígy áll a dolog a rokonyelvekben is. Pl. manysi T *mgnä* 'a két heremony' (duális), az egyik h. *mgn* (MUNK. Vog. Nyelvj. 261); mari B *muno* 'Éi, Hoden' (PAASONEN); mordÉ *mona* 'Hode' (MUSz. 629); finn (ERWAST) *muna* 'Éi; Hode', liv (KETTUNEN) *muna* id. Más szavakban is: komi (WICHM.) V VU S Peč I U P *kolk* 'Éi', P auch: 'Hoden', V S *toboň-kolk* 'Hoden' (VO *toboň* 'Hodensack'), V S U *kolk-pela už*, I *k.-pela už* 'einhodiger Hengst (S U I), Schimpfw. (V); udm. (MUNK.) *puz* 'tojás; tök (embernél és állatnál)'. Ez a szó a magyar *fészek* alapszavának megfelelője (vö. finn *pesä*, mordv. M *pižä*, É *piže*, stb. Vogel(nest)', s a komiban is V S Peč L Le U P *poz*, I *pōž* 'Nest', de L Le *poz-tjir* 'Éi' (*tjir* 'völl') és L *pozalniž* 'Eier legen'.

### Vagyon

CzF. szerint a *vagyon* 'mindennemű jószág, kincs, ingó vagy ingatlan, melyet valaki bír, vagy, mint mondják, minden, amiye van, ami az övé'. Károli bibliafordításában még világosan lehet érezni, hogy az igét alkalmazták

főnévül: Iob az *vaygon* az *ninczennél* (NySz.). De a népnyelv a *van* alakot is használja főnévül, pl. Könnyű a *van* mellett élni. Könnyű anni a *vanbú* (Cegléd). Elitta a kis *vanját* (Alföld). Ékötötte azt a kis *vanját* (Kiskunhalas) MTsz.

Sőt még kicsinyítőképzőt is tesznek hozzá, pl. Ékötötte azt a kis *vankáját* (Kiskunhalas). Igaz, hogy vót egy kis *vankája* de tán nem a nyakára hágott vóna, ha még annyi lett vóna is? (Szentés.) MTsz.

A régi nyelvben pedig a *vagy* alapszót használták főnévileg 'bona, facultates; das Vermögen' jelentésben. Pl. Elragadá ő *vagyokat* *avagy* ő *javokat*. Az istent tisztelti drágalátus kővel és drágalátus *vagyokkal* (BécsiK.). Aggyad meg énekiem a jóból részemet, mely engemet illet; és megosztá ő neki a *vagyot* (Münc K.) Ha ember mind házabeli *vagyát* adnája szeretetért és ugyan megutálja az *vagyot*, miként semmit (DöbrK.).

Tagadó képzővel is: Itiljete *vagytalannak* és árvának, igazóhatok aláztos és szegént, ragadjátok ki és a *vagytalant* binösöknek kezéből szabadóhatok meg (DöbrK.) NySz.

Az udmurtban a *van*, G *van*, U *van* 'van' igének csak a *bur* 'jó' (vö. magyar *javai*) szóval való összetételben van a S K J *van-bur*, G *van-bur* szónak 'birtok, jószág, vagyon' jelentése, tehát főnévi használata, éppigy a komi V S Peč L Le P *em* Suppletivum für 'sein' szónak: V S L *em-bur* 'Vermögen, Habe', V S L *em-bura* 'vermögend, wohlhabend', de képzővel az első tag is használatos névszóként: P *ema mort* 'vermögender, wohlhabender, reicher Mensch', S P *emtey* 'mittellos, arm'. A szótár az *em* szót az udm. *umoŋ* 'gut' melléknévvel egyezteteti, de véleményem szerint a *velni* 'sein' igével függhet össze. WICHMANN is a Wotjakische Chrestomathieban a G *van*, J MU *van* 'ist, es gibt; was vorhanden ist, all, ganz' szót a komi *em* szóval egyezteteti (1152. sz.).

### Komi KP n o l á p j a

GENETZ Ost-permische Sprachstudien-je szójegyzékében közölte ezt a szót 'Kinder', 'gyermek' jelentéssel. A szó nyilván elhomályosult összetétel, s eredeti alakja \**nola-pi(j)a* volt. WICHMANN—UOTILA zürjén szótárában meg is találjuk S *nil-pi*, V P *niv-pi*, I *ni-pi* alakban, szintén 'Kinder' jelentéssel. Az összetétel előtagja: S Peč L Le *nil*, V VU U P *niv*, I *ni* 'Tochter', 'leány', utótagja: V S Peč L I U *pi*, 'Sohn, Knabe', 'fiú', tehát szó szerinti jelentése 'leány-fiú'. Példája azoknak az ú. n. összefoglaló összetételeknek, amely annyira jellemző a finnugor nyelvekre (l. BEKE NyK. XLII, 346). Megvan az udmurtban is: (WICHMANN) G U *nil-pi*, J *niv-pi* 'Kinder'; U auch: 'Kind' (tehát egyesszámban is: 'gyermek', (MUNKÁCSI) *nil-pi*, K *nel-pi* 'gyermek; Kind'. Ugyanezen elemekből áll a manysi (MUNKÁCSI) É. *āri-pi* (VNGy. IV, 339), K *ou-pou* (I, 172), T *āv-pū* (IV, 368), (AHLQVIST) *ā-pūv*, *ea-puv* 'gyermek', chanti (AHLQVIST) É *ev-pox*, *ev-pox* 'Kinder, Nachkommen', (PATKANOV) I *eva-pax* (*pox*) 'gyermek', (KARJALAINEN—TOIVONEN) Likr. *ā-yri* *pē-yāŋ*, Trj. *āyri pāyāŋ* 'lapset', 'gyermek' (16 b).

GENETZ adata abban különbözik WICHMANNétól, hogy a keleti-permi nyelvjárásban az összetétel mindkét tagján -a képző van. Bár WICHMANN—UOTILA szótárában ilyen alak csak 'Familie', 'család' jelentésben szerepel: U *nila-pia*, de a szövegekben 'gyermek' jelentésben is előfordul: U *nila-pia-es verda*. — *muŋ nila-pia-nad karan?* 'Die Kinder speise ich. — Was tust du mit den

Kindern?' (MSFOu. XXXVIII, 291). V *nalen veli nila pia* 'die hatten einen Knaben und ein Mädchen (97). De más esetekben is, pl. KV *nila-zonma* 'a leány meg a legény' (FOKOS: Szöv. 53), (WICHM.—UOT.) V U *tsoja voka*, I *tsoja voka* 'Schwester und Bruder', azaz: 'testvérek', S L *so, tsa voka* ua., P *soja-vona* 'Geschwister', V *ena pia* 'eine Mutter und ein Sohn', V *Taras-aja pia* 'Vater Taras mit seinen Söhnen', (FOKOS) U *aja-pija* 'apa és fia' (Szöv. 199), *kujim mama-nila* 'három leány meg az anyjuk (223), (WICHMANN) L *ru, tsa kejina* 'der Fuchs und der Wolf (MSFOu. XXXVIII, 136), (WICHM.—UOT.) *vela tšana* 'Pferd mit seinem Füllen', (FOKOS) V *ena-aja pon* 'hím és nőstény kutyám' (Nyr. LXII, 464), AV *jema-sunisa* 'tű és cérna' (Szöv. 148), V *kujim luna voja* 'három éjjel-nappal' (318), (WICHMANN—UOT.) V *tea-meali love* 'du und ich müssen', (WICHMANN) V *leza gerda kud* 'eine blaue und eine rote Schachtel' (21), V *tšersa tupjlaes nilišt* 'die Spindel und den Knäuel habe ich verschlungen'.

Az udmurtban ritkább: (MUNKÁCSI) K *ajajo-vino* 'testvérek, atyafiak', 'Brüder', de így is: K *ajaj-vən* 'fiútestvérek, bátya és öcs', 'Brüder', (WIEDEMANN) *agaio vyno* 'Gebrüder'; (MUNKÁCSI) S G *nuño-vino* 'atyafiak, testvérek', 'Brüder'.

Az utóbbi *nuño-vin* alakban is föl van jegyezve, tehát csak az összetétel előtagján van a képző kitéve.

Ilyen esetek a komiban is vannak. Pl. (WIEDEMANN) *luna voi* (és *lun-voi*) 'vier und zwanzig Stunden', (WICHMANN) V *šinma bannas sulavnis* 'demütig (eig. mit Augen und Gesicht) [muss ich] vor dir stehen' (267). Eredetileg nyilván csak az összetétel előtagján volt a képző kitéve.

Már most az az érdekes, hogy GENETZ keleti-permi szójegyzékében a *pi* 'fiú' szó nem szerepel, csak a következő elhomályosult összetételben *icipi* 'Schwager (Mannesbruder)' (8), WICHMANN—UOTILÁNÁL: P *i, tši-pija-n* 'Bruder des Mannes'. Az említett *-a* képzővel még ebben az összetételben: *poč-piá* 'trächtig (von Kühen)' (27), WICHMANN—UOTILÁNÁL: P *piš-pija, piš-pija* 'trächtig (Hund, Katze, Schaf, Schwein)'. A szó a komiban csak összetételben fordul elő, pl. S *ker-ka-piš*, P *ker-ku-piš* v. *piššk* 'das Innere der Stube', az udmurtban azonban önállóan is használatos: S *pušš*, M G *pušš*, J *puš*, K *poš* (tő *puššk-*, *pušk-*, *pošk-*) 'belső, belseje vminek'.

Mint akadémiai előadásomban említettem, a komiban a *pi* 'fiú' szó állatok kicsinyeinek nevében valóságos kicsinyítő képzővé vált, s a *pian* *pijan*, *pijan-an* eleme, amely a nyelvjárások többségében a *pi* szó többes jelölője, eredetileg valóban kicsinyítőképző volt.<sup>1</sup> LAKÓ GYÖRGY hozzászólásában azt hangoztatta, hogy ezt bizonyítja az is, hogy a keleti permi nyelvjárásban GENETZ följegyzése szerint a *nol-pián* jelentése 'kleines Mädchen', 'leányka' (24). Én válaszómban, arra való hivatkozással, hogy a *nił-pi* a permi nyelvekben, az eddig ismert adatok szerint, mint már följebb említettem, tk. azt jelenti 'gyermek', vagyis szószerint: leány-fiú, azért GENETZ adatát helytelen értelmezésnek tekintettem. Átnézve azonban GENETZ szójegyzékét, találtam olyan adatokat, amelyek kétségtelenné teszik, hogy a keleti permi nyelvjárásban a *pian* valóban kicsinyítőképző, mégpedig nem is állatnevekben. Így *pu* 'Baum, Holz', 'fa': *pu-pián* 'kleiner Baum, Bäumchen', 'kis fa, fácska' (26), *beđ* 'Stock, Stab', 'bot': *beđ-pián* 'Stöckchen, Stäbchen', 'botocska,

<sup>1</sup> A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei III, 62.

kis bot' (29). A *pián* önállóan GENETZNél csak 'Junges', tehát 'állat kicsinye' jelentésben van meg. Előfordul még két állatnévben, de ezekben nincs kicsinyítő szerepe: *kör* 'Renntier', 'rénszarvas' és *kör-pián* ua. (12); *vir* 'Blut', 'vér': *vir-pián* 'wildes Tier', 'vad állat'. Ezek az adatok WICHMANN—UOTILA szótárában nincsenek meg. A permi, különösen a keleti permi nyelvjárás nyelv-történeti szempontból rendkívül nagy jelentőségű, s aránylag kevés följegyzésünk van onnan, azért nagyon óhajtandó volna ennek a nyelvjárásnak tüzetes tanulmányozása.

### Komi turi-mol

A permi nyelvjárásban a 'Moosbeere' neve. GENETZNél *tör(ø)-mül(i)*; A többi nyelvjárásokban: Peč *turi-pul*, S *turi-pul*, V U *turi-puv*. Az összetétele előtagja: V S Peč I U *turi*, V S *turi*, P *turi* 'Kranich', utótagja: V S L I U *mol* 'Perle', de vö. L Le *nur-mol* 'Moosbeere' (*nur* 'Sumpf, Moor'), udm. (WICHM.) U *mulí*, G *mulí*, MU J M *mulí* 'Beere'; komi S Peč L Le *pul*, V U *puv*, I *pü* 'Preiselbeere', Peč *nur-pul* 'Moosbeere', U *oš-puv* 'Steinbeere', Peč *pon-pul*, I *pon-pü* 'Moosbeere (Peč), Sandbeere (I)' (*oš* 'Bär; *pon* 'Hund').

Tehát *turi-mol*, *turi-pol* szószerint a. m. 'daru-bogyó'.

Ugyanezen elemekből alakult más nyelvekben is ez a bogyónév. Pl. mari UP UJ CÜ *turña-pö* *tšâž*, CK Č *tørña-pö* *tšâž*, JT *tørña-βö* *tšâž*, JO V *tørña-pö* *tšâž* id. (*turña* stb. 'daru', UP *pö* *tšâž* 'Preiselbeere', JT *izi-p* id., *izi* 'kicsiny').<sup>1</sup>

liv *kurg-mōta* 'Sumpfbrombeere (Rubus chamaemorus)'; SjW 'Rauschbeere (Empetrum nigrum)', Sal *kūrgmare* 'Moltebeere (Fragaria collina), (*kura*, finn *kurki* 'Kranich', *mōra*, Sal. *mare* 'Beere', finn *marja* id.).

finn *kurjen-marja*, *kurjen-karpale*, -*la*, -*lo* id. (LÖNNROT) (*kurki*, *kurjen* 'daru', *karpale* stb. 'Moosbeere, Vaccinium oxycoccus', *marja* 'bogyó').

De nemcsak a finnugor, hanem számos indoeurópai nyelvben is a 'daru' neve rejlik e bogyónevekben. Pl.

orosz *žuravina*, *žuravicha*, *žuravlicha*, *zuravica* 'Moosbeere' (*žuravlj* 'daru') DALJ.

lengyel *žorawina*, *žurawina*, *žóraw* 'Vaccinium oxycoccus', *žorawina*, *žórawina*, *žurawina* 'Vaccinium vitis idaea' (*žoraw*, *žóraw*, *zuraw* 'daru') (ROSTAFIŃSKI: Słownik rodzajów roślin 389, 493).

cseh *žerovina*, *žoravina*, *žoravin*, *žurachvin* 'Vaccinium oxycoccus' (*jeřáb*, *žeráv* 'daru') Kott V, 818, 873, VII, 1180, Herzer—Prach.

lett *dsehrwenes* id. (*dzērve* 'daru').

német *Kronsbeere* 'Vaccinium vitis idaea'; *Preiselbeere* (KRETSCHMER: Wortgeographie 378, első adat: HENISCH: Teütsche Sprach und Weiszheit 1616, p. 236), *Kranbeere* (NEMNICH: Allg. Polyglotten-Lexikon der Naturgeschichte, Hamburg, II. 1795, p. 1540), *Kransbeere* (Riga, KRETSCHMER id. mű). NEMNICH, II, 1538, szerint a 'Vaccinium oxycoccus, Moosbeere' neve *Krahnbeere* is. *Kronsbeere* is eredetileg nem a *Preiselbeere* neve volt, hanem a *Moosbeere*-é. KÖPPEN: Geogr. Verbreitung der Holzgewächse des eur. Russlands und des Kaukasus, St. Petersburg, 1888, I, 520—521 a Baltitenger vidékéről ebben a jelentésben közli. Előtagja: ófn. *kran*o, kfn. *krane*, ószász

<sup>1</sup> PALLAS Flora Rossica-jában (Petropoli 1784, 1788) hibásan: *Tuma-potšes*, s ezt az adatot sok későbbi természettudományi mű átvette, pl. FALK: Beyträge zur Topogr. Kenntniz der Russischen Reichs, St.-Petersburg, 1785—86, NEMNICH, KÖPPEN stb.

*kran*, középalmém. *kran*, középnémetalf. *crane*, újnémalf. *kraan*, angolzsász *cran*, középangol, ang. *crane* 'daru', a *Kranich* ua. alapszava. A *Kran* szó 'emelődaru' jelentésben ma is megvan a németben; ez a jelentése is megvolt már a késői kfn. *krane*, középalmém. *kran*, középnémetalf. *crane* szóban (KLUGE—GÖTZE).

Az északi nyelvekben is: svéd *tranbär*, norvég *tranebaer* 'Vaccinium oxycoccos' (svéd *trana*, norv. *trane* < óészaki *trane* 'daru').

A bogyó nevét nyilván onnan nyerte, mert a nép megfigyelése szerint a daru nagyon szereti.

### *Komi muded*

A WICHMANN—UOTILA-féle komi szótárban S *muded* 'Erdaufwurf um das Haus herum am Fundament (zum Schutz gegen die Kälte)', P *mud-et* 'Grundbalken'. A szó megfelelője megvan az udmurtban is *mudet* alakban, amely a *mudini* ige származéka. Az udmurt szavak jelentését a szótár nem közli, de ezek WICHMANN gyűjtéséből valók. Sajnos, WICHMANN udmurt szótári anyagának rendezése UOTILA halálával félbeszakadt, s egyelőre nem is várhatjuk a szótár elkészültét és megjelenését.

A névszói származékot viszont MUNKÁCSI nem közli, de az ige megvan az ő udmurt szótárában is: S *mud-* 'lyukat ás, vág, túr (lábbal, orral, állatokról mondva)'.  
'

A komi *-ed*, udm. *-et* (MUNKÁCSINÁL *-ät*) deverbális névszóképző, mint ezekben: komi I *domed*, U *domed*, PO *domet*, PW *domöt* 'Band, Kette, Strick, udm. (WICHM.) U MÜ J M G *dumet*, (MUNK.) S K *dumät* (vö. komi I *domni*, U *domnis*, udm. *dumjni* 'binden'); S L U *kışed*, I *kışed* 'Kleider, Anzug, Kleidung (S), Kleider (ausser den Unterkleidern) (L), oberstes Kleidungsstück, Überwurf (I); Überzug (am Pelz, Mantel, Kissen) (U)', udm. U G B *kışet*, MU J M *kışet*, MU *kışet* 'Kopftuch, Schürze' (vö. komi I *kışni*, U *kışnis* 'anziehen (I); (den Pelz) überziehen (U)', udm. *kışjanj* 'flicken' (l. WICHMANN, FUF XVI, 198, UOTILA: Zur Gesch. des perm. Konsonantismus 92, MEDVECKZY: A votják nyelv szóképzése 57). WICHMANN és UOTILA szerint a képző fgr. \*-nt-ből származik, azonban nem minden komi *-d* előzménye fgr. \*-nt.

Az udmurt *mud-* igét NyK XLV, 347 alatt a mari K V J *mü-dem* 'betakar, beföd; betemet' igével egyeztettem, s így most már a szó három fgr. nyelvben mutatható ki.

### *Komi patak*

A V S L I nyelvjárásban jelentése 'weibliches Glied'. A WICHMANN—UOTILA-féle szótár szerint összetartozik vele a P *pata-n* id. szó. A szótár hivatkozik az udm. S K *patak* 'Schamglied der alten Frauen' (MUNK.) szóra, azonban nem említi, hogy a szó mindkét nyelvben tatár eredetű. Az udmurtra nézve erre már PAASONEN, Die Karataj-mordwinen 45, RÄSÄNEN: Die tschuw. Lehnwörter im Tscher. 175 rámutatott. (L. még BEKE, FUF. XXIV, 286). A P *pata-n* alakot úgy lehet magyarázni, hogy a *patak* végét kicsinyítőképzőnek érezték, s helyettesítették az eredeti *-an* kicsinyítővel. Hogy a U *patšuk* 'weibliches Glied (der Mädchen) és a L *patšak-njra* 'kartoffelnasig, stülpnasig' előtagja összefügg-e velük, az egyelőre még nyílt kérdés.

Komi *gird*

WICHMANN—UOTILA komi szótárában V S L U *gird*, I *gird* 'geronnenes Blut' (V S U I), 'rötlich' (I); 'blauer Fleck am Körper' (L); *sez-g.* 'mit Blut besudelt (dadurch, dass man stark geschlagen worden ist; eig. mit „Flüssigkeit“ und Blut besudelt)' (S) (I *sez* 'Saft in Knorpelknochen'). Véleményem szerint a *gird* azonos a komi V V U S I U P *gerd*, udm. *gord* 'rot, veres' szóval.

A *vér* és *veres* szó kapcsolatát mutatja a magyar *veres*, *vörös* és *vörhenyő* színnév, továbbá manysi KU *kèlp*, KM *kèlp*, KO *kèlp*, VN *kèlp*, VS *kèlp*, LO *kèlp*, So *kèlp* 'Blut; rot' (KANNISTO: Zur Gesch. des Vokalismus der ersten Silbe im Wogulischen 41); TJ TČ *ūr*, P *ūr*, VN *ūr* (selt.), LU *ūr*, *ōr* 'Blut', LO *βiyr*, So *βiyr* 'rot', TJ TČ *ūraraſ*, P *ūraraſ*, LU *ōraraſ* 'vörösbor', TJ TČ *ūr ofšar* 'vörös róka', P *ūr luſ* 'vörös ló', LO *βiyrpunk* 'vörösfejű' (kutyanév), So *βiyrpāsiyr* 'nagyon fiatal rénszarvasborjú', LO *βiyrβiltup* 'vörösarcú', *βiyr nērky* 'roter Ocker' (Kannisto levélbeli közlése, Nyr LXVI, 74); KU KM *βarmət* 'rote Johannisbeere' (Vok. 50); chanti DN *uərmət*, Kr *uərmət* (selt.), Vart *uirmət*, Likr *uirmət*, Mj *uirmət*, Trj *uirmət*, Ni *uirmət*, *uirmət*, Kaz *uirmət* 'rote Johannisbeere' (KARJALAINEN—TOIVONEN 243); vö. DN Koš Fil Ts Sogom Kr *uər*, V Vj *uər*, Trj *uər*, Ni *uər*, O *uər* 'Blut' 236 + udm. (WICHM.) U *muti*, G *muti*, MU J M *muti* 'Beere', komi (WICHM.) V S L I U *moł* 'Perle', L Le *hur-m.*, P *turi-m.* 'Moosbeere' (MARK FUF. XVIII, 164).

A komiban is megvan a V V U S L U P *vir*, I *vir* 'Blut' szó származékainak a 'vörös' jelentése: *vira* 'blutvoll, vollblütig' (S L); rot,<sup>1</sup> blutrot (U P); U *virjem*: *sija ež-viv-v.* 'er ist rotbäckig' (*ež* 'Hautteil des Felles'); S *viršalni*, U *virša-vniš*, P *virša-vniš*, I *viršoni* 'erröten' (S P I); bluttrünstig werden (S P I), sich mit Blut besudeln, mit Blut besudelt werden' (U); V S L U P *virtem*, I *virtem* 'blutlos, blutarm; U auch: blass, bleich'; vö. még: VU *ban vilas alei vir vorse* 'auf ihren Wangen spielt das purpurne Rot (eig. Blut)', I *vorsan vir* 'Rot auf den Wangen' (tk. 'játszó vér').

Komi *kuž*

A komi *kuž* szó eredeti jelentése: 'hosszú' s az udm. *kuž*, G *kuž*, mari *kužo*, *kužə*, *kužu*, manysi *χōsə*, magyar *hosszú* megfelelője. Az alsó-vicsegdai nyelvjárásban azonban az erdei szellem (Waldgeist) neve is; a pecsorai nyelvjárásban az erdei szellem neve *kužə*, mely szintén a *kuž* szó származéka (WICHMANN—UOTILA). HOLMBERG—HARVA Permalaisten uskonto c. művében *kuž-dada* nevét említi (156. l.), s ez szó szerint azt jelenti: 'hosszú bátya'. Ezeket a neveket az erdei szellem onnan kapta, mert a komi néphit szerint magasabb a legmagasabb fánál. A glazovi udmurtok is *bi-dzim nuña* 'nagy bátya', 'nagy bácsi' névvel illetik (uo.). Az udmurt néphit szerint az erdei szellem képes alakját nagyobbítani vagy kisebbíteni, de a legmagasabb embernél kisebb nem lehet. Általában feje egy magasságban van a legmagasabb fákkal (uo. 152). WICHMANN, Wotjakische Sprachproben II. 130, egyik, glazovi nyelvjárásban följegyzett történetében egy ember a mezőre jött, s felült a kerítésre. Megkérdezi az ott szántó embert, hogy milyen messze van Kazán. Az ember azt feleli, hogy kb. 400 verszt. A kerítésen ülő ember mondja, hogy

<sup>1</sup> Pl. Prup *zel mi tša vira loue* 'es wird sehr schön rot' (Fokos-Fuchs: Volksdichtung der Komi 187).

neki reggelre Kazánban kell lennie. Az ember elképedve látja, hogy a kis ember egyszerre úgy megnőtt, hogy lába a kerítéstől a földig ért. Egy másik elbeszélésben egy katona az erdőben favágás közben megpillant egy embert egy magas fenyőhöz kötözve; az ember csak kevéssel volt kisebb, mint a fenyő. Az ember az erdei szellem fia volt. A katona kiszabadítja kötelékeiből az erdei szellem fiát, s ez őt hálából hazaviszi. Fölülteti a vállára, tesz két-három lépést, s akkora lett, mint egy fenyőfa (II. 168, 170). Ennek a történetnek néhány motívuma megvan MUNKÁCSI Votják népkölt. hagy. c. művében is, egy Verescsagin után közölt elbeszélésben. Ebben is az erdei szellem a neki segítő katonát vállára kapta, s mint a szél, oly gyorsan vitte (116).

A komi V S L I nyelvjárásban az erdei szellem neve a *ver* 'erdő' szóból származó *versa*, a vicsegdai nyelvjárásban még: 'ein grosser robuster Mann wird so bisweilen geschimpft'. A letkai nyelvjárásban úgy is hívják az erdei szellemet: *versa-dad*. Az összetétel utótagja az orosz дядя, 'nagybátya, nagybácsi, bácsika' átvétele. Ugyancsak a *ver* 'erdő' szó származéka a permi nyelvjárásbeli *veris*, v. *-dadä* 'erdei szellem', amely egyben a *ver* szó elativusa (WICHMANN—UOTILA), ezt HOLMBERG—HARVA *veris-mort* alakban közölte, melynek szószerinti jelentése 'erdei ember'.

Hasonló nevei vannak az erdei szellemnek az udmurtban: G *ñules-ñuñä* 'Waldgeist, Waldonkel' (WICHM. Chrest. 627), MUNKÁCSI (Gavrilov, Buch, Pervuchin után) *ñuläs-ñuñä* 'erdei manó', (Verescsagin után) *ñuläs-murt* id., K *ñuläs-kužo* (*kužo* 'gazda, úr') (WICHMANN G J U *ñules*, J *ñuñes*, MU *ñuos* 'Wald' Chrest. 627, MUNK. VotjSz. 533 *ñuläs* 'erdő'), WICHMANN Chrest. G *tšatša-murt*, B (Wotj. Sprachprob. II. 164) *tašša-murt* 'Waldgeist' (*tšatša*, *tašša* 'Wald'). Munkácsi Verescsagin után közli még a *kuž-piñ-murt* 'hosszúfogú emberevő erdei ördög' nevet.<sup>1</sup>

HOLMBERG—HARVA szerint az udm. *ñules-murt* és a komi *veris-mort* forgószelel alakjában rohan, s néha embert és barmot is magával ragad. Különösen a nők félnek tőle, mert szerelmével üldözi őket, mint a görögök faunja. Az udmurt erdei szellem is magához csalja az embereket, különösen a gyermekeket. Néha a barmot is rossz útra vezeti az erdőben, s szélviharban hosszú utat tétet velük (HOLMBERG—HARVA 156, 152).

Az erdei szellem emberi alakban mutatkozik, van házuk és családjuk is az erdőben. A komik különben jó szellemnek tartják, kalauzolja őket a rengetegben, odajön tűzrakásukhoz melegedni, a törükbe, hurkukba hajtja a vadakat. Ezért néha kisebb áldozatokat is hoznak neki.

A felsorolt nevek nem valódi nevei az erdei szellemnek, mert az tabu, amit kiejteni nem ajánlatos, azért körülírással nevezik. Janovics szerint a komik félnek is valódi nevükön nevezni. Azért van annyi neve, s egyszer így, másszor úgy nevezik őt.

Természetesen a marik is hittek erdei szellemben, s ennek neve az egyik jaranszki (JO) nyelvjárásban *kužš jen* 'hosszú ember'. Két történetet is följegyeztem róla. Az egyikben egy ember nagyon megverte fiát, s az az erdőbe

<sup>1</sup> Az udmurtban még más nevei is vannak az erdei szellemnek, így J *pales-murt*, *päyes-murt* (WICHM. Chrest. 655), S M *çaläs-murt* 'félszemű, félkezü, féllábú óriás, az erdő réme, kinek hangja a népképzlet szerint a viszhangban hallható' (MUNK. VotjSz. 541). Alapszava a *pal* 'fél' szó. MU *obäda* (WICHM. Chrest. 633), mely a csuvas (ASMARIN) *obäda*, *obäda*, *ubäde*, *üBäde*, (PAASONEN) *ubäde*, Szp. *ubäde* 'majom' átvétele. MÉSZÁROS: A csuvas ősvallás emlékei 49 szerint 'nagy ember formájú szőrös testű rém', az erdőben lakik, ezért az „erdő apja”-nak (*verman äššä*) is nevezik. Ha éjszakánként tüzet raknak a favágók az erdőben, ő is odamegy melléjük és melegszik a paráznál (uo. 50).

fut apja elől. Az apa kergeti fiát, de nem éri utól. A fiú azonban egyszer csak azt látja, hogy apja mellette megy már. Ez azonban nem az apja volt, hanem az apja alakját öltött „hosszú ember”. A „hosszú ember” a fiút hóna alá szoritotta, s úgy vitte magával. Három hónapig járt vele. A fiú még mindig azt hitte, hogy apjával van. A „hosszú ember” jól bánt a fiúval, s mint később szüleinek elmesélte, édes kásával, mézzel etette, mindent adott s hozott neki, amit csak kívánt. Magával vitte a városba is, bement a boltokba, de őt nem látta senki. Amit isten neve említése nélkül tettek le, azt elvitte, de amit isten neve említésével hoztak a boltba, ahhoz nem nyúlt. A fiú úgy került haza, hogy szülei, sokáig hiába várva fiukat, elmentek a templomba, a „nagy teremő isten”-hez imádkoztak, s akkor az erdőben élő „hosszú ember” meghozta fiukat, s szomszédjuk házának kéményébe tette le.

A másik történet szerint egy paphoz „hosszú emberek” (*kužā jen-šämats* 'erdei szellemek') jöttek leánynézőbe. A pap leányának az egyik legény nagyon megtetszett, s eljegyezték őket. Azonban, mikor a pap étellel-itallal kínálta őket, nem vettek belőle, mert a pap mindig keresztet vetett. Csak akkor ettek, ittak, mikor nem vetett keresztet. Egy hét múlva újból eljöttek a „hosszú emberek” megállapodni a lakodalom napjában. A pap ekkor már sejtette, hogy ezek „hosszú emberek”, s csak oly feltétellel volt hajlandó lányát odaadni, ha egy éjszaka fel tudnak építeni udvarán egy templomot, s azt mondta, abban fogja a fiatal párt megesketni. Mikor a „hosszú emberek” eltávoztak, észrevette a pap, hogy lólábuk van. A „hosszú emberek” (hármán voltak) vállalkoztak a templom felépítésére. Mikor a pap reggel kimegy megnézni a templomot, valóban volt az udvaron egy templom, de nem volt befejezve. Így aztán többet nem is jöttek a leányért. Az elbeszélő szerint ez a „hosszú emberek” építette templom most is megvan egy egyházas faluban.

Egy másik jaranszki (JT) mari nyelvjárásban *leşak* az erdei szellem neve, mely az orosz лешак 'Waldteufel, -geist' átvétele. A kozmodemjanszki nyelvjárásban RAMSTEDT feljegyzése szerint *leşi* az erdei szellem neve. Ez az orosz леший ua. átvétele, s mindkettő a лес 'erdő' szó származéka. Az egyik elbeszélés szerint a teste akkora, mint egy boglya, a feje mint egy hordó, a szeme, mint egy süveg. A másik elbeszélés szerint is boglyanagyságú, hosszú hajjú. MUNKÁCSI följegyzésében a szarapuli udmurtok is *leşak*-nak nevezik az erdei manót, HOLMBERG — HARVA szerint *leşak-mort* az 'erdei ember' komi neve (i. h.).

A komiban is megvan az erdei szellemnek *leşei* neve: Prup *mentšim stav premises ij ponjes lešei sojis* 'meine ganze Jagdbeute und den Hund hat der Waldteufel gefressen' (Fokos-Fuchs: Volksdichtung der Komi (Syrjänen) 257). Ez is magas ember alakjában jár. Ugyanebben a mesében olvassuk: *zel i džid mužik lokte* 'ein sehr langer Mann kommt' (254), *i džid mužik ij kore* 'der lange Mann verlangte' (uo.). Más mesében a *leşei* a fordításban 'ördög' jelentéssel szerepel, de nyilván ez is az erdei szellem, mert szintén hosszú ember: *leşei ij loktis nil dime: zel i džid mužik* 'der Teufel kam zum Mädchen: ein sehr grosser Mann' (78). A *bubila* szó is egy prupi mesében 'ördög' jelentéssel szerepel, de ez is az erdei szellem: *bubila, šuue, tat tši lok! ... zel i džid mužik lokte* 'Teufel, komm hierher! ... Ein sehr grosser Mann kommt' (289). Wichmann-Uotila komi szótárában S *bubu*, V *bubila* 'Popanz (mit dem die Kinder geängstigt werden)'.